

OVERMENNESKET I FROGNERPARKEN:

RESPONS TIL RUNE EIDSAAS «FROGNERPARKEN SOM MODERNITETENS ABSURDE TEMPEL»¹

Av Maria Seim

Noen velger å vandre alene i Frognerparken om natten; andre foretrekker parken slik den fremstår på dagtid, med sin livlige sosiale atmosfære. Det er trangt for tankene i dagslyset, men vandrer man så litt utenfor parken, bort fra Monolitten og til Vestre Gravlund, kan tankene vandre fritt blant ubevegelige gravstøtter. De som fortsatt minnes av de levende, skiller seg ut med sine ujevne, fargerike dekorasjoner. Men de som ingen besøker, blir sørget for av gravlundene. De er alle dekorert på samme måte. På lang avstand kan man skimte den bestemte pryden på gravene ingen besøker: monotone, jevne, identiske klynger av små blomster som strekker seg mot solen. Alle like. Når menneskehjertet slutter å slå og oksygenet ikke lenger pumpes rundt i kroppen, begynner cellene omsider å gå i oppløsning. Bakteriene som lever i tarmene, og som vanligvis holder menneskekroppen i live gjennom å bryte ned føde for å gjøre det om til næring, vil da bryte ned de døde menneskecellene, for å gjøre dem om til mat for andre levende vesener. «Også guder nedbrytes», sa den gale mannen i Nietzsches glade vitenskap.

En dag hørte jeg en stemme fra kapellet. «Det er noe fundamentalt galt ved den menneskelige eksistens», sa den. «Vigelands skulpturer er bilder på menneskets hjelpeløse streben etter fri vilje: dets streben bort fra Guds universelle lover», sukket den dypt. Fra dyppet av en grav like ved svarte en stemme: «Mennesket har tatt livet av sin gud gjennom vitenskapens avfortrylling av skaperverket.» Stemmen fra undergrunnen fortsatte: Å, hadde jeg bare kunnet være et insekt, i det minste. Helst av alt – en stein!» «Jeg forsikrer dere høytidelig, at jeg mange ganger har ønsket å bli et kryp. Men selv det var jeg ikke verdig til. Jeg sverger, mine herrer, på at for mye erkjennelse utvilsomt er en sykdom, en virkelig sykdom» (Dostojevskij 2002:10). Den første stemmen svarte bestemt: «Du burde verdsette din overlegne posisjon som rasjonelt vesen. Du kan forestille deg frelsen!» Stemmen fra undergrunnen spurte videre: «Er det bare mennesket som streber?» Jeg så

på de monotone blomstene der de strakk seg lengselsfylt mot solen. Nei, tenkte jeg. Men mennesket er det eneste vesenet som har kunnet gi streben mening. Vi alene kan gi steiner mening.

Jeg satte meg på bakken og la hodet mot gresset. Tankene til mannen fra undergrunnen strømmet mot meg som en tung duft av nyspadd jord: Hvert valg har betydning dersom man er klar over at muligheten for å handle vil brukes opp, og at en ikke kan fortsette å ta valg i evigheten. Mennesket i den moderne verden er så smertefullt klar over den uendelige mengden valgmuligheter som finnes, samtidig som det fortsatt produseres myriader av nye valgmuligheter. Det er et under at man noen gang kommer seg ut av en dagligvarebutikk! Så mange valgmuligheter har man. Og så bevisste er vi hyperrasjonelle misfostre over våre valgmuligheter at vi paralyseres av dem. En intelligent mann kan aldri bli noe på en seriøs måte. Han kan aldri holde fast ved en bestemt overbevisning, verdi, eller tro, fordi han hele tiden vil være klar over alle de andre mulighetene. Paralysert av tvil: Hva er riktig for akkurat meg? Hvor finner jeg mening? Min rasjonalitet har fratatt livet dets mening! Vitenskapens forventninger om objektivitet undertrykker følelsenes verdi for menneskets eksistens. Den undertrykker vår natur, og derfor har vi ingen natur lenger, men må velge en ny. Man blir ikke lenger født som menneske. Man blir ikke lenger født som prestesønn. Man blir født som et nytt individ uten en satt natur å utfolde. Å ikke velge er også ett valg! Å tenke på hva man burde velge, er også en handling! Du er ansvarlig for alle faktorene av din identitet. Ansvarlig. Skyldig, og dermed fylt av angst.

Mannen fra undergrunnens tungsinn overtok meg. Hans triste desperasjon fylte meg med angst. Det er bare mennesket som kan føle angst, tenkte jeg. Dyr kjenner bare frykt, aldri angst. Angsten har alltid dette ved seg at den er

**Min rasjonalitet
har fratatt livet
dets mening!**

en frykt for noe vagt, uspesifisert, uvisst – som hva som vil hende etter døden. Bare vesen med fri vilje kan føle angst. Stemmen fra kapellet merket min fortvilelse og ropte opp mot meg: «Men hvis du kan forestille deg døden kan du vel forestille deg frelsen? Du kan velge frelsen!» Jeg tenkte på Adam i Edens hage. Det var med tilegnelsen av kunnskap mennesket ble skyldig. Vi ville aldri holde et barn skyldig i en forbrytelse før det har lært seg lovene, man må jo være i stand til å forutse konsekvensene av en handling for å kunne være skyldig. Mennesket mistet sin uskyld ved å tilegne seg kunnskap. Adam lærte seg hva godt og ondt var da han spiste av eplet: Det var i det øyeblikket han utøvet sin frie vilje for første gang. For å tilegne seg kunnskap måtte Adam trosse Guds vilje og erkjenne sin frihet. Sin egen frihet. Men med friheten kommer angsten. Når jeg skuer mine valgmuligheter, opplever jeg den angsten som er frihetens ørhet; og mitt valg blir tatt i frykt og beven.

Denne sykelige tankestrømmen som stemmen fra undergrunnen hadde ledet meg inn på, gjorde hodet mitt tungt av undring. Jeg la meg på ryggen og funderte. Hva er det som er så galt med å være menneske i en moderne verden? Stemmene fra gravlundene syntes å mene at mennesket led under Guds fravær. Den ene ville tilbake til Guds lover, den andre ville bort fra vitenskapens. Hva var det som var så ille med en individualistisk verden for mennesker som streber etter å bli opphøyet, etter å kontrollere sin livshistorie, etter å fremheve sitt unike individ over alle andre ekstremt unike, selvhevdende individer? Hvis vi ikke lenger er skapt i Guds bilde, men i vårt eget, bestemmer vi da selv hvem vi er? Vitenskapen satte oss fri fra religionens normativitet, og gav oss til gjengjeld et helt nytt sett med lover. Lover som hevet oss over naturen og gav oss makt. Eller avmakt?

Jeg reiste meg og gikk mot Frognerparken igjen. Solen var på vei ned. Mosjonistene hadde endelig trukket hjemover og gitt rom for tankens frie løp. Rundt meg: myke, runde menneskekropper, fremmanet i hard granitt. Steinene har ingen tanker, ingen fornuft, og ingen følelser. Likevel ser de så varme og levende ut rundt meg at jeg nesten tar dem for mennesker. Om vi bare var som steinen. Fri fra rasjonaliteten som bryter ned troen på Guds universelle lover og fratar oss vårt ståsted – den første grobunn for individet. Nietzsche feiret dette, ønsket det velkommen. Det moderne mennesket har intet fundament! Men hva har rasjonaliteten gjort? Den har satt oss i naturlovenes fengsel. Vi har fått objektive sannheter

Du kan bare nå mitt utkikkspunkt, dette mitt perspektiv, etter at du har passert nihilismens mørke passasje.

om liv, om lyst – om lykke. Vi vil finne sannheten om menneskenaturen ved hjelp av matematikk og naturvitenskap. Vi vil finne det *ene* riktige svaret og oppheve behovet for individuelle valg – oppheve angsten. Så kan vi alle bli like, på rekke og rad som småblomstene der de strekker seg mot solen. Men vi skulle jo settes fri fra skaperens lover, ikke beseires av andre. Det eneste som skjedde, var at vi mistet vår identitet, som steiner, som blomster, som hva? Som mennesker? Vi vendte oss innover og lette dypest der inne, i menneskesjelen. Men det var tomt. Det var ingenting der.

Den første stemmens ekko nådde meg i det jeg hvilte på trappene under Monolitten. «Det er umulig å nå frelsen i saueflokkene, man er jo ikke autentisk der. Flokkens konformitet gjør det umulig å innse sin egen forgjengelighet.» «Jeg vet at jeg må dø en dag», svarte jeg, «men tanken på hva som vil skje etter døden fyller meg med angst, derfor unngår jeg å tenke på det. Jeg nekter å akseptere angsten.» Men stemmen insisterte: «Med Gud får du frelse fra angsten! En sikker fortjeneste for et liv rett levd i konformitet med normene sikrer deg en perfekt helhet av lykke – for alltid. Er det noe galt i å ønske seg denne frelsen?» Jeg stusset; det virker som om stemmen hadde skiftet mening. Den bejaet individualitet det ene øyeblikket og konformitet med fellesskapet og Guds lover i det neste. Kierkegaard berømmet individet. Det er individet som kommer frem til åpenbaringen om livets forgjengelighet. Men er det ikke uindividualistisk å søke frelsen fra angsten ved å akseptere Guds lover? Alle religioner forutsetter absolutt sannhet, men de forfekter alle ulike sannheter. Hver enkelt religion er unikt sann, og alle andre er forferdelig falske. Religionenes absolutisme forsikrer oss om at livet har mening. Gjennom åpenbaring kan man lære den *ene* sannheten, og unnslippe angsten ved tilværelsen gjennom å omfavne det absolutte. Å være seg selv – å skape seg selv – er en byrde. Det er lett å ønske seg frihet fra valgets kvaler og søke tilflukt i absolutismens konformitet.

«Kan jeg ikke bare ta dette spranget – og tro? Tro på frelsen, og på Guds lover?» spurte jeg et menneske av stein. «Jeg er overmennesket!» sa en stemme fra toppen av monolitten. «Jeg har strebet meg frem til tilfredsstillelsen du søker. Det er et ensomt liv, og en lang reise. Du kan bare nå mitt utkikkspunkt, dette mitt perspektiv, etter at du har passert nihilismens mørke passasje. Jeg ser du er på vei, men holder på å snu. Ensomheten og tvilen sliter på deg der du prøver å skape deg selv utenfor fellesskapets konforme fengsel. Smerten du føler, garanterer ingen frelse, men du må risikere alt for å komme dit hvor jeg er nå.»

«Jeg vil bare vite hvem jeg virkelig er, *innerst inne*,»

svarte jeg. «Og hva som er den eneste sanne sannheten. Kan du fortelle meg det, du som har klatret så høyt?» En rungende latter brøt ut over plassen. «Det finnes ingen enslig sannhet. Hvis du var her oppe med meg, ville du kunnet se det. Hvis du vil være deg selv, må du leve med mer tvil enn noe dogmatisk, absolutistisk system vil tillate. Du må være din egen ultimate autoritet. Bare ved alle slike systemers død kan mennesket være fritt til å velge sin egen skjebne. Det finnes ingen absolutter! Snakk til meg når du kommer ut igjen, av den tilværelse av meningsløshet og trosløshet du har i vente. Det du har i vente, er en krig mot ideene – en krig for tankens skyld.»

«Men kan du ikke si meg, o overmenneske: Hvordan er din tilværelse nå? Er det verdt det?» «Der jeg er, blir menneskesinnets virksomhet verdsatt som autoritet slik det er i seg selv. Det er ikke alle som kan ofre alt de har og er for kunnskapens skyld, lille menneske, men ta dette rådet: Lev farlig! Sett pris på din fornuft for dens egen skyld og ikke for å tilfredsstille noen Gud. Hvis du kan klare det, vil du vokse deg større enn absolutismen, større en nihilismen, og se deg selv som et kunstverk, likt meg. Jeg er ikke Guds kreasjon, jeg er mitt eget verk. Noen gremmes ved det groteske i min konstruksjon. Jeg er ikke perfekt, men jeg aksepterer min ufullkommenhet og ser det vakre i den.»

«Hva med alle de du har klatret over for å komme dit du er, o overmenneske? Føler du ingen skyld?» «De døde alle på sine riktige tidspunkter. Dette er ikke en hierarkisk struktur, dersom det er det du tror. Mitt liv som kunstverk fører naturlig til at alle andres liv blir kunstverk lik meg. Å respektere deres rett til å utfolde seg blir en naturlig del av min egen utfoldelse. Det er et uunngåelig resultat av selv-lovgivning, lille slave. Vi er alle kunstverk under arbeid, og alle tar del i hverandres skapelse. De levde alle slik at de kunne ønske å leve hvert sekund av livet på nytt – om igjen og om igjen – i det uendelige. Hvert øyeblikk av deres liv var en evighet. De imøtekom døden på det riktige tidspunktet fordi de visste at de hadde oppnådd sin fullkommenhet i ufullkommenheten, i forgjengeligheten som er vår skjebne. De kastet ikke bort tid på å strebe etter en uendelighet etter døden, for det uendelige var der i hvert øyeblikk. Og når du spør meg om jeg føler skyld, har du glemt at all skyld forsvinner sammen med Guds absolutte rammeverk. De var alle født skyldige, men innså at dersom målet skulle være perfektjon, var de dømt til å feile. Jeg kan aldri bli perfekt. Min forgjengelighet har fratatt meg muligheten for perfektjon. Lev farlig, lille slave, jo større risiko, jo større vinst!» Den rungende stemmen fra Monolitten ble til et ekko som fulgte meg nedover trap-

pene mot den brusende fontenen.

Jeg kjente tyngden av modernitetens forkrøplende byrde. Jeg må velge, men jeg frykter valget. Er min essens virkelig at jeg ikke har noen essens? Hvis jeg er fri til å skape meg selv, finnes det vel ikke noe sant «jeg» der innerst inne, slik jeg trodde – jeg må velge det selv. Tenk om jeg velger feil? Hvem blir jeg da? «Du blir de prosjektene du velger å følge», sa plutselig en figur i stein ved min side. «Prosjektene dine er bare begrenset av din kastethet i verden. De avhenger av alle tidligere prosjekter. Det er slik overmennesket kan nå toppen, ved å bygge på alle andres prosjekter. Han ville aldri ha kommet så høyt uten menneskets samlede historie. *'Mennesket, kort sagt, har ingen natur: det mennesket har er – historie.* Sagt på en annen måte: Det natur er for ting, er historien, *res gestae*, for mennesket'.»² «Men hva med angsten?» svarte jeg. «Kan jeg ikke bare være en stein, uforanderlig og bestemt, slik som du?» «Nei, det kan du ikke. Ikke engang et insekt. Du har ikke sterke nok instinkter til å vite hva du skal gjøre. Å være fri er å mangle konstitutiv identitet, å ikke ha opptatt en fastsatt væren, å være i stand til å bli noe annet en det man har vært, å være ute av stand til å innsette seg selv en gang for alle i hvilken som helst væren. Den eneste egenskapen fra en fastsatt væren i den frie væren, er denne konstitutive ustabiliteten».³ Derfor trenger du prosjektene. Mennesket har ingen essensiell natur og ingen autentisitet.» «Hvis du sier det så, men kan jeg ikke bare velge meg en bestemt natur og forbli slik. Kan ikke et enkelt valg gi meg en fastsatt, uforanderlig natur?» «Nei, nei. Alt du er – og gjør – må velges. Det innebærer en dobbel byrde: valget i seg selv og angsten for at en kan velge *feil*.» «Hva om jeg velger å la noen andre ta valgene mine for meg? Kan jeg ikke stole på at Gud eller vitenskapen vil komme frem til hva som er riktig for akkurat meg?» Stemmen hadde stilnet: Det måtte være noe jeg ikke forstod.

«Dersom du velger å unnslipe angsten og det uvisse ved å la en dogmatisk doktrine bestemme handlingene dine, kunne du like godt ha vært en stein», hørte jeg med ett fra et sted fremme ved broen. «Han velger steinens permanens og ugjennomtrengelighet, den totale uansvarligheten til krigeren som adlyder sine ledere – og han har ingen leder».⁴ «Du kan velge å være del av en perfekt gruppe mennesker som har oppdaget sannheten. Du kan

De levde alle slik at de kunne ønske å leve hvert sekund av livet på nytt – om igjen og om igjen – i det uendelige. Hvert øyeblikk av deres liv var en evighet.

unnslippe individualiteten ved å følge en trosretning eller doktrine. «Men selv dette er jo et valg», svarte jeg usikkert. «Er det bedre å tro at du har funnet den eneste sannheten? Er det bedre enn å leve med angsten?» «Ah! Den motbydelige arrogansen som ligger bak troen på én eneste sann fortelling om verden, på at en kan slutte å lete og bare følge instruksjer, gjør meg kvalm!» ropte en figur bak meg på stien. «Har du tenkt å la livet forbli utforsket? Det er bare gjennom å følge sine følelser og glemme sin rasjonalitet en kan oppnå slik dårskap! ‘Han velger endelig, det gode presentert i ferdig form, uten tvil, utenfor rekkevidde; han våger ikke å beskue det, i frykt for å tvinges til å utfordre det og søke en annen form av det’.⁵ Først og fremst eksisterer du, videre må du definere deg selv gjennom dine valg. Og dine valg må testes. Vi mennesker har ingen forutbestemte handlinger, men vi har intersubjektive relasjoner og fornuft. Vi avhenger av disse relasjonene og formes av dem. Vi er sosiale vesen: Derfor påvirker dine prosjekter alle

andres. Du må velge deg selv, og velge det samme for alle mennesker. Det er klart du skal være et individ! Nettopp derfor må du la alle andre være individer også. Du er dømt til frihet, men du kan velge å ikke være ignorant. Gud vil ikke gi deg svar lenger, han vil ikke stoppe deg når du tar feil. Du må stoppe deg selv.»

Jeg gikk hjemover i solnedgangen; hodet var fullt av stemmer. Burde vi vende oss mot Gud, eller mot vitenskapen, eller burde vi kjempe mot dem begge i kampen om en fri vilje? Kanskje finnes det ikke et riktig svar. Naturlovene gjør meg til stein. Likevel vil jeg velge å strebe, som en absurd helt uten mulighet for frelse vil jeg gi steinene mening. Selv de mest groteske av dem er kunstverk, og deres ufullkommenhet gleder meg. Min skjebne er meg bevisst, den kan aldri endres, jeg er nesten en stein. Likevel er jeg fri til å fylle min egen tilværelse med mening. Selv en stein er fri om den kan velge seg selv som stein. På veien ned kunne jeg se Sinnataggen smile.

NOTATER

¹ Eidsaa, R. 2014, «Frognerparken som modernitetens absurde tempel», Filosofisk supplement, 10, 1, 37–43.

² Ortega 1956:166; min oversettelse.

³ Ortega 1956:167; min oversettelse.

⁴ Sartre 1956:345; min oversettelse.

⁵ Sartre 1956:345; min oversettelse.

LITTERATUR

Dostojevskij, F. 2002, *Opptegnelser fra et kjellerdyp*, Opeide, G. (overs.), Solum Forlag, Oslo.

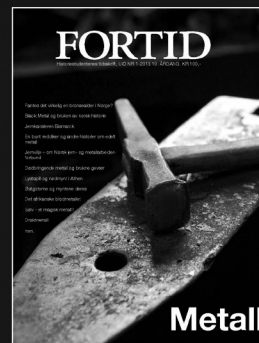
Ortega y Gasset, J. 1956, «Man has no Nature» i *Existentialism: From Dostoevsky to Sartre*, Kaufmann, W. (red.), 152–157, Penguin Books, London.

Sartre, J.P. 1956, «Portrait of the Antisemite» i *Existentialism: From Dostoevsky to Sartre*, Kaufmann, W. (red.), 280–374, Penguin Books, London.

FORTID

”Det mest spennende organet for historieforskning på norsk for tiden er etter mitt skjønn studenttidsskriftet Fortid ved Universitetet i Oslo.”

Tor Egil Førland i NNT 3/2012

Fortid er et tidsskrift utgitt av historiestudentene ved UIO.

Har du en idé om en artikkel du vil skrive?

Send e-post til: redaksjonen@fortid.no.

Gjelder det bokmeldinger: bokansvarlig@fortid.no.

Spørsmål vedr. abonnement: abonnement@fortid.no.

www.fortid.no • facebook.com/fortid.tidsskrift